

Cykl konferencji regionalnych:

1 dzień
tydzień
miesiąc
rok

wsparcie dla nauczycieli
sześciolatek

Wyprawka nauczyciela klasy pierwszej

O czym warto wiedzieć?
Co warto przemyśleć?
O czym trzeba pamiętać?

Anna I. Brzezińska

Zespół Wczesnej Edukacji, Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie
Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Barbara Murawska

Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Warszawski

Marta Molińska, Aleksandra Ratajczyk

Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Opracowanie na podstawie poradników z serii *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela*:

Molińska, M., Ratajczyk, A. (2014). *Edukacja przedszkolna*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Edukacyjnych.

Murawska, B. (2014). *Edukacja wczesnoszkolna*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Edukacyjnych.

Warszawa, 2014

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPOJNOŚCI

IBE

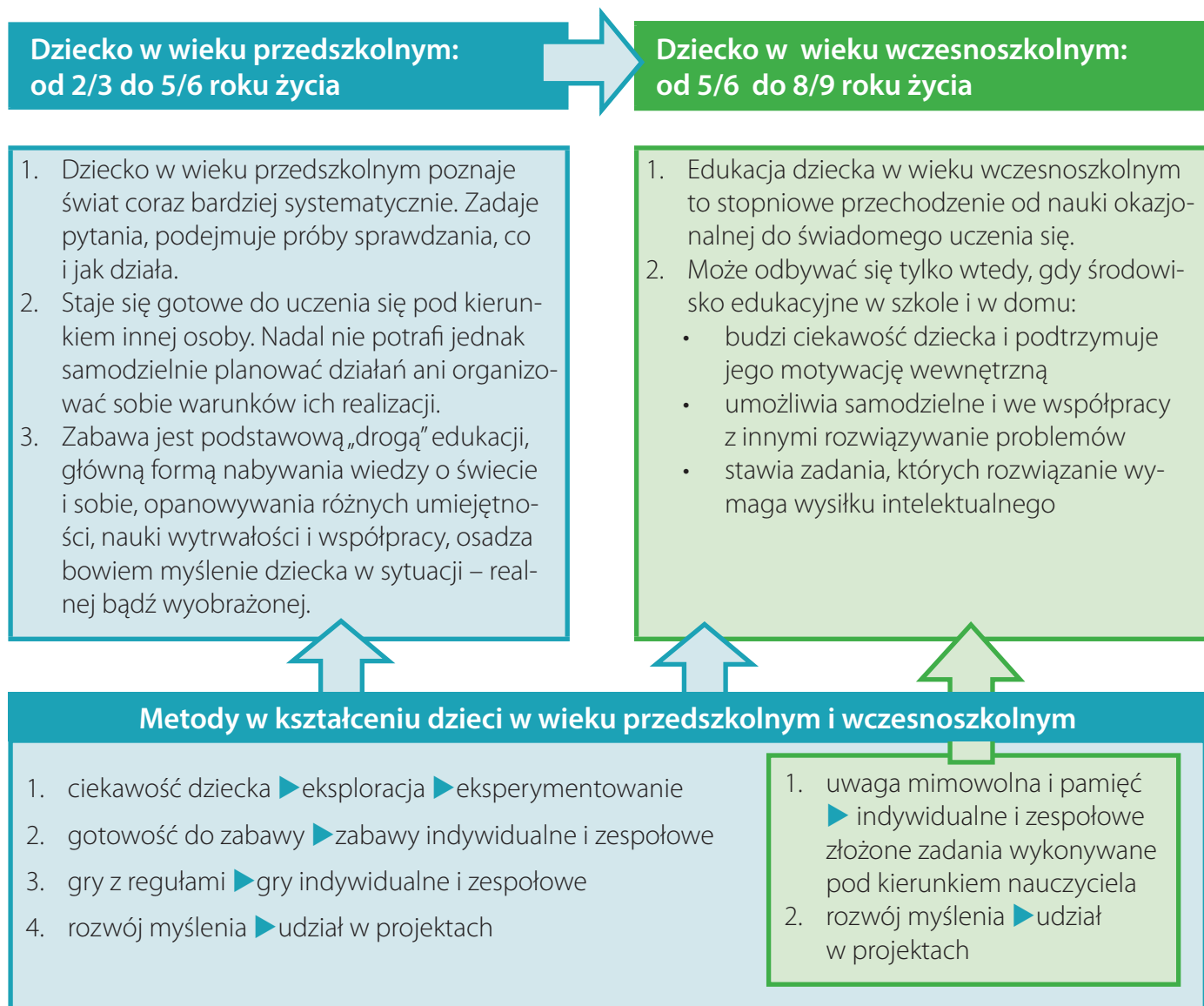

*entuzjaści
edukacji*

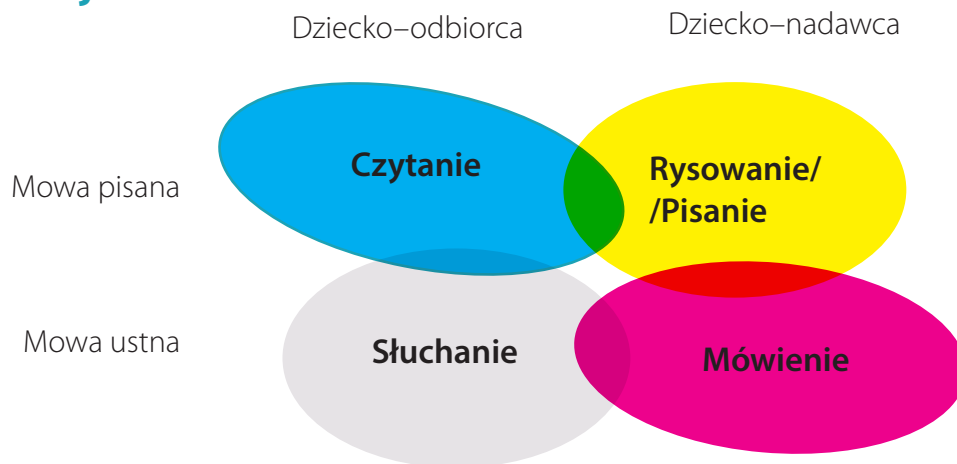
UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

1. Jak zmienia się dziecko? Co ułatwia mu podjęcie roli ucznia klasy I?

2. Do czego przygotowują dom i przedszkole, a co szkoła wzmacnia i dalej rozwija?

Cztery podstawowe umiejętności komunikacyjne dziecka u progu szkoły

3. Kapitał dziecka u progu szkoły jako efekt edukacji w wieku przedszkolnym

Strefa rozwoju aktualnego	Strefa rozwoju najbliższego	Cele edukacji przedszkolnej	Efekty edukacji przedszkolnej
zasoby dziecka w wieku 2/3 lat - wchodzącego w wiek przedszkolny	funkcje wykonawcze kształtujące się w wieku 2/3–5/6 lat	zadania edukacji przedszkolnej w domu/rodzinie i w instytucjach edukacji przedszkolnej	kapitał dziecka kończącego etap edukacji przedszkolnej
<ul style="list-style-type: none"> dziecko potrafi skupić uwagę na krótki czas na wykonywanym przez siebie zadaniu dziecko potrafi na choć trochę powstrzymać się od wykonania danej czynności dziecko okazuje różnego rodzaju emocje – pozytywne i negatywne, choć nie zawsze stosownie do sytuacji, potrafi także rozpoznać je u innych osób 	<ul style="list-style-type: none"> hamowanie reakcji koncentracja uwagi kontrola emocji 	<ul style="list-style-type: none"> angażowanie w wykonywanie czynności krótko- i długotrwałych ćwiczenie przerzutności i podzielności uwagi nauka rozpoznawania emocji swoich i innych nauka radzenia sobie z emocjami w wyniku niepowodzenia hamowania wybuchów emocji (nauka powstrzymywania się) 	<ul style="list-style-type: none"> uczy się nadal najczęściej okazjonalnie jest już gotowe do uczenia się pod kierunkiem innej osoby - nauczyciela wykazuje ciekawość poznawczą wykazuje gotowość do rozwiązywania problemów samodzielnie i we współpracy z innym dzieckiem
<ul style="list-style-type: none"> dziecko potrafi zaangażować się w to, co jest dla niego ciekawe i daje szybką, natychmiastową gratyfikację efektywna realizacja zadań krótkich, prostych, nieskomplikowanych pamięć robocza dziecka w wieku wczesnoprzedzkolnym mieści 2–3 elementy 	<ul style="list-style-type: none"> gotowość do poświęceń na rzecz celu nadrzędnego pamięć robocza 	<ul style="list-style-type: none"> nauka przewidywania konsekwencji danego działania, rozumienia związków przyczynowo-skutkowych nauka podtrzymywania aktywności mimo przeszkód w drodze do celu czy mimo porażek nauka ukierunkowania działania na cel nauka korzystania z różnego rodzaju wskazówek udzielanych przez dorosłych ćwiczenie współpracy z innymi dziećmi, stawiania celów grupowych (np. <i>Naszym celem jest stworzenie mapy skarbów</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> posiada umiejętność formułowania różnych wypowiedzi ustnych umie efektywnie komunikować się z dziećmi i dorosłymi w znanym sobie otoczeniu jest gotowe do opanowania umiejętności czytania i pisanie (ma podstawy grafomotoryczne i pojęciowe, związane z rozumieniem tekstu)
<ul style="list-style-type: none"> dziecko potrafi korzystać z prostych wskazówek od osoby dorosłej dziecko potrafi zrealizować/wykonać wyznaczone i „kierowane” przez dorosłego zadanie dziecko posiada pewne nawyki w zarządzaniu przestrzenią wokół siebie (np. jest nauczone odkładać zabawki do pudełka) z pomocą dorosłego dziecko potrafi skończyć wykonywanie czynności 	<ul style="list-style-type: none"> planowanie działania inicjowanie działania organizacja działań w czasie organizacja działań w przestrzeni elastyczność działania 	<ul style="list-style-type: none"> pomoc w stopniowym uzyskiwaniu odpowiedzialności za realizację wykonywanych zadań nauka określania związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy dwoma różnymi wydarzeniami nauka samodzielności w zarządzaniu przestrzenią wokół siebie oraz czasem wykonywanych zadań 	<ul style="list-style-type: none"> potrafi liczyć jest zmotywowane do rozwijania swoich umiejętności matematycznych
<ul style="list-style-type: none"> potrafi samodzielnie regulować potrzeby fizjologiczne, pod kierunkiem dorosłego – inne swoje potrzeby (emocjonalne, poznawcze) i swoje działania 	<ul style="list-style-type: none"> metapoznanie i samoregulacja 	<ul style="list-style-type: none"> nauka wzbudzania refleksji nad wykonanym działaniem „<i>Jak doszliśmy do rozwiązania zagadki?, Co robiliśmy po kolei?</i>” 	

4. Z czym dziecko musi sobie poradzić w szkole?

Ważnym celem edukacji w wieku przedszkolnym, a który prawdopodobnie jest najbardziej oczywisty i powszechny w opinii społecznej, to przygotowanie dziecka do nauki w szkole. Wymaga to od dorosłych – tak rodziców, jak i nauczycieli – przygotowania kilkulatka do pełnienia obowiązków ucznia, w skład których wchodzi:

- ▶ porządzenie sobie z rozstaniem z rodziną, czasem także pozostanie w świetlicy na dłuższy czas
- ▶ adaptacja w nowym otoczeniu fizycznym i społecznym
- ▶ opanowanie umiejętności działania i uczenia się pod kierunkiem dorosłego (nauczyciela)
- ▶ współdziałanie z innymi dziećmi w różnych sytuacjach
- ▶ samodzielne korzystanie z już opanowanej wiedzy i umiejętności
- ▶ korzystanie z pomocy innych (dzieci i dorosłych) i samodzielne, aktywne szukanie pomocy.

Ważne pytania ...

Jaki jest kapitał osobisty dziecka:

- czym dysponuje dziecko „na starcie” szkolnym?, jakie są jego zasoby?
- co jest mocną stroną dziecka, a z czym trudno mu sobie samodzielnie radzić?
- jakie ma braki, czego nie potrafi zrobić samo, a czego nie umie zrobić nawet z pomocą?
- jaki jest poziom rozwoju tych funkcji psychicznych, które są potrzebne do tego, aby pomyślnie radzić sobie z zadaniami szkolnymi?
- jakie są uzdolnienia dziecka i jego specyficzne zainteresowania?

Jaki jest kapitał społeczny dziecka:

- jaka jest gotowość rodziców dziecka do współpracy ze szkołą?
- jaka jest gotowość rodziców do pomocy dziecku, gdy sobie nie radzi?
- jakie są umiejętności rodziców w zakresie wspierania dziecka i pomagania mu?
- jakie są pozaszkolne kontakty dziecka z innymi dziećmi: rówieśnikami, dziećmi młodszymi i starszymi?
- jakie jest wsparcie dla rodziny w jej najbliższym otoczeniu, w środowisku lokalnym?

5. Trzy perspektywy celów edukacji wczesnoszkolnej

Na cele kształcenia dziecka w klasach I – III (edukacja wczesnoszkolna) należy spojrzeć z trzech perspektyw:

1. z bliskiej perspektywy – **krótkofalowej** czyli trzech lat od klasy I do klasy III: celem edukacji wczesnoszkolnej jest realizacja zadań wynikających z podstawy programowej
2. z dalszej perspektywy – **średniofalowej**: celem edukacji jest wspieranie dziecka w kolejnych klasach I, II i III w coraz lepszym wypełnianiu roli ucznia oraz w zdobywaniu sprawności i wiedzy potrzebnych na wszystkich kolejnych etapach edukacji instytucjonalnej (klasy IV – VI, nauka w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej)
3. z najbardziej odległego punktu widzenia - perspektywy **długofalowej**: edukacja szkolna – odbywająca się w domu, szkole i wielu innych miejscach – to przygotowywanie dziecka do zdobywania wiedzy i rozmaitych umiejętności w przyszłości, w ciągu całego życia (*Lifelong-Learning*) – i to wiedzy oraz umiejętności wychodzących daleko poza typowo „szkolne”, a związanych z adaptacją w zmieniającą się rzeczywistości i w różnorodnych sytuacjach społecznych, także w sytuacjach codziennych

Uczenie się spontaniczno-reaktywne dziecka u progu szkoły

Typ uczenia się występujący u dzieci w późnym wieku przedszkolnym i w początkach wieku wczesnoszkolnego. Polega na przejściu od spontanicznego, naturalnego, mimowolnego zdobywania wiedzy i umiejętności, ukierunkowanego przez wewnętrzne popędy i zainteresowania dziecka do uczenia się pod kierunkiem nauczyciela wg określonego przez niego programu.

Na podstawie: Wygotski, L. S. (1971). *Wybrane prace psychologiczne*. Warszawa: PWN.

6. Praca z dzieckiem w klasie pierwszej – metoda integracji i metoda projektów

Dziecko może uczestniczyć w skutecznej edukacji tylko wtedy, gdy będzie miało możliwość poznawania nowych treści i rozwiązywania problemów poprzez udział w wydarzeniach i manipulowanie przedmiotami. Drugi warunek skutecznego uczenia się dziecka wymaga tworzenia sytuacji, kiedy dziecko, działając, będzie miało możliwość włączania nowej wiedzy poznawanej w środowisku szkolnym do wiedzy już posiadanej. Oba te warunki uczenia się mogą być spełnione, gdy zostanie zastosowana **metoda integracji**.

Integrację w nauczaniu można rozumieć na kilka sposobów:

▶ pierwszy dotyczy procesu łączenia tego, co w przestrzeni społecznej szkoły zostało podzielone: zakłada scalanie czasu zajęć szkolnych podzielonego na jednostki lekcyjne, przestrzeni nauczania podzielonej na klasy czy wiedzy podzielonej na przedmioty

▶ drugi wiąże prywatną wiedzę ucznia z wiedzą typu szkolnego: ten sposób rozumienia idei integracji dotyczy integracji programowej, opartej na konstruktywizmie i zakłada wiązanie wiedzy szkolnej z wiedzą zdobytą przed edukacją szkolną oraz poza szkołą i wpisuje kształcenie w proces rozwoju dziecka

▶ trzeci sposób rozumienia zakłada poszukiwanie nadrzędnej zasady scalającej w psychologiczną całość różne działania uczniów: najlepiej tę funkcję spełnia złożone zadanie, które wykonywane jest w ciągu jakiegoś czasu, a sam założony cel nadaje sens podjętym działaniom; dobrym przykładem jest metoda projektów.

Poszukiwanie naczelnego płaszczyzny integracji programowej może dotyczyć tematyki, kształconych kompetencji oraz metod poznania i porządkowania wiedzy o świecie.

Czym jest metoda projektów?

- Aktywność edukacyjna, podczas której grupa osób uczących się inicjuje, projektuje i wykonuje jakieś przedsięwzięcie zakończone powstaniem produktu. Taki tok postępowania kończy się zwykle oceną wykonania projektu.
- Inspiracją do rozpoczęcia projektu może stać się sytuacja problemowa, konieczność osiągnięcia jakiegoś celu, realizacja jakiegoś zamierzenia.
- Każda z tych inicjatyw powinna być związana ze środowiskiem funkcjonowania grupy, która takie działanie podejmuje.
- Metoda ta ma charakter uniwersalny, mogą ją podejmować uczniowie w różnym wieku, jak również osoby dorosłe. Może w niej uczestniczyć grupa uczniów, cała klasa, wiele klas, może być podejmowana w szkole lub poza nią.
- Metoda projektów sprzyja budowaniu i rozwijaniu samodzielności poznawczej uczniów, rozwija ich inicjatywę, kształci umiejętność współpracy w grupie, uczy samokontroli i daje możliwość samooceny. Jest swoistym wyzwaniem dla nauczyciela, który, zgodnie z założeniami metody, powinien stopniowo pozostawiać uczniom coraz większe pole do samodzielnego działania.

Szymański, M. S. (2010). *O metodzie projektów*. Warszawa: Wydawnictwo Żak.

Korzyści ze stosowania nauczania zintegrowanego

- sprzyja wiązaniu wiedzy osobistej dziecka z wiedzą zdobywaną w szkole
- daje szansę na odkrywanie, doświadczanie, budowanie, tworzenie, a w konsekwencji konstruowanie wiedzy przez dziecko
- uruchamia aktywność poznawczą dzieci
- sprzyja rozwijaniu umiejętności społecznych dzieci
- daje możliwość poznawania środowiska pozaszkolnego dzieci
- daje możliwość pracy na poziomie odpowiadającym najbliższej strefie rozwoju dziecka
- buduje samodzielność dziecka i daje podstawy do rozwijania metapoznania

Niebezpieczeństwa stosowania nauczania zintegrowanego

- brak budowania podstaw do systematycznego gromadzenia i porządkowania wiedzy oraz jej integrowania z wiedzą już posiadaną
- budowanie nieadekwatnej wizji wiedzy dotyczącej samego siebie
- tworzenie przez nauczycieli programów opartych na zasadzie domina/puzzli do składania
- nadmierne obciążenie nauczycieli, wynikające z konieczności przygotowywania zróżnicowanego, bogatego „środowiska poznania” dla dziecka
- powierzchowne rozumienie przez nauczycieli koncepcji nauczania zintegrowanego jako tworzenia prostych powiązań treściowych, a nie sięgania do istoty konstruowania wiedzy

7. Praca z dzieckiem w klasie pierwszej – jak wykorzystać zasoby wieku przedszkolnego

Cel kształcenia	Gry i zabawy zespołowe	Gry i zabawy indywidualne
wyobraźnia i inicjatywa	<ul style="list-style-type: none"> • uczą rozpoznania granicy i oddzielania świata fantazji od świata realnego • ćwiczą decentrację czyli umiejętność dostrzegania i rozumienia perspektywy innych osób 	<ul style="list-style-type: none"> • ćwiczą planowanie celów i działania • budują motywację wewnętrzną do podejmowania aktywności • wzmacniają wytrwałość
komunikacja	<ul style="list-style-type: none"> • uczą efektywnej komunikacji (pierwsze negocjacje, kontrola emocji) • rozwijają komunikację niewerbalną (gestykulacja, mimika) 	<ul style="list-style-type: none"> • uczą myślenia poprzez mowę zewnętrzną – komunikacja „z samym sobą” • rozwijają komunikację poprzez mowę pisaną (rysowanie, zabawa w czytanie)
umiejętności szkolne	<ul style="list-style-type: none"> • uczą czekania na swoją kolej • uczą odraczania gratyfikacji (nagrody) • pomagają przyzwyczaić się do obecności innych w trakcie wykonywania czegoś • uczą współpracy, pomagania sobie 	<ul style="list-style-type: none"> • uczą wytrwałości • rozwijają koncentrację uwagi

8. Dorosły/nauczyciel jako mediator między dzieckiem a światem czyli zadania dorosłego wg koncepcji upośrednionego uczenia się

Element systemu kształcenia dziecka wg koncepcji upośrednionego uczenia się	Efekty upośrednionego uczenia się dziecka w wieku przedszkolnym	Czynniki sprzyjające: zachowanie dorosłego jako efektywnego mediatora	Czynniki ryzyka: zachowanie dorosłego jako nieefektywnego mediatora
1. Intencjonalność i wymiana			
<ul style="list-style-type: none"> działania dorosłego są świadome i intencjonalnie nastawione na wywołanie zmian w tym, jak dziecko spostrzega i przetwarza informacje oraz zmian w jego wyobrażeniach dorosły uważnie obserwuje dziecko i działa tak, aby za każdym razem otrzymywać od niego potwierdzenia, że rozumie ono sens jego działania 	<ul style="list-style-type: none"> nauka skupiania uwagi na dorosłym i na zadaniu wzmacnianie emocjonalnego zaangażowania się dziecka w wykonywanie danej czynności wzmacnianie wewnętrznej motywacji dziecka do działania 	<ul style="list-style-type: none"> działania dorosłego są zorganizowane, spójne i logicznie powiązane są dostosowane do rytmu działania dziecka, są atrakcyjne, przyciągają uwagę dziecka są elastyczne i zależnie od okoliczności zróżnicowane zmieniają się zgodnie z logiką działania dziecka 	<ul style="list-style-type: none"> incydentalność działań chaos, nieczytelność, brak powiązania i spójności w zachowaniu mało zróżnicowane sposoby przyciągania uwagi dziecka (np. mówienie za każdym razem „zobacz” albo głównie pokazywanie na coś palcem)
2. Upośrednianie znaczenia			
<ul style="list-style-type: none"> emocjonalne naznaczanie czyli nadawanie specjalnej wartości różnym obiektom: ludziom, przedmiotom, zdarzeniom, sytuacjom, przyrodzie poprzez zachowania niewerbalne i werbalne 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie wrażliwości emocjonalnej dziecka kształtowanie stosunku dziecka do różnych obiektów i budowanie podstaw jego systemu wartości rozwijanie kompetencji komunikacyjnej dziecka (szczególnie funkcja ekspresyjna) wzbogacanie słownictwa poprzez pobudzenie wyobraźni do tworzenia metafor i porównań 	<ul style="list-style-type: none"> komentowanie tego, na co dziecko zwraca uwagę nazywanie sytuacji, zdarzeń, obiektów z użyciem różnych środków wyrazu używanie werbalnych i niewerbalnych zróżnicowanych form opisu sytuacji wyrażanie własnych ocen i opinii wraz z ich uzasadnieniem (<i>nie podoba mi się to, bo ...</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> brak komentarzy lub komentarze nieliczne bądź mało zróżnicowane odnośnie tego, co spostrzega dziecko powstrzymywanie się od ekspresji własnych emocji nieujawnianie własnych opinii
3. Transcendencja			
<ul style="list-style-type: none"> przekraczanie aktualnej sytuacji/wykraczanie poza nią czyli wg Brunera – wykroczenie poza dostarczone informacje przekazywanie dziecku większej liczby informacji, aniżeli jest to niezbędne do zrealizowania danego zadania albo niż wynika to z aktualnej sytuacji 	<ul style="list-style-type: none"> pobudzenie ciekawości dziecka kształtowanie jego zainteresowań poszerzanie wiedzy dziecka o świecie i o sobie samym 	<ul style="list-style-type: none"> mówienie do dziecka podczas wykonywania różnych codziennych, nawet prozaicznych czynności komentowanie tego, co się dzieje z dodawaniem nowych informacji rozmawianie z dzieckiem, gdy tylko jest taka okazja o różnych sprawach rozbudzanie ciekawości i wyobraźni przez opowiadanie różnych historii 	<ul style="list-style-type: none"> nieliczne rozmowy z dzieckiem podczas wykonywanych codziennych czynności zdwkowe, rutynowe pytania do dziecka lakoiczne odpowiadanie na pytania dziecka brak lub zdwkowe komentarze pytania, na które dorosły sam udziela sobie odpowiedzi w reakcji na pytania dziecka niechęć i zniecierpliwienie oraz odsyłanie do innej osoby

Element systemu kształcenia dziecka wg koncepcji upośrednionego uczenia się	Efekty upośrednionego uczenia się dziecka w wieku przedszkolnym	Czynniki sprzyjające: zachowanie dorosłego jako efektywnego mediatora	Czynniki ryzyka: zachowanie dorosłego jako nieefektywnego mediatora
4. Upośrednianie poczucia kompetencji			
<ul style="list-style-type: none"> okazywanie dziecku swego zadowolenia i wyrazów uznania za wykonanie danej czynności poprzez różnego rodzaju pochwały (werbalne i niewerbalne) 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie wysokiej, ale realistycznej samooceny kształtowanie poczucia sprawstwa wzmacnianie inicjatywy, pomysłowości dziecka budowanie podstaw do mocnego, bo opartego na licznych rzeczywistych umiejętnościach poczucia kompetencji 	<ul style="list-style-type: none"> zwracanie uwagi na efekt końcowy działań dziecka i jednocześnie na wysiłek włożony w jego osiągnięcie (<i>tak się napracowałeś, ale warto było, co?</i>) wiązanie wysiłku dziecka z efektem (<i>jak się człowiek namęczy, to ma efekt!; dobrze, że poszukałeś tego w Internecie, bo widzisz, jak się przydało</i>) chwalenie dziecka za jego osiągnięcia na różne sposoby – werbalne i niewerbalne używanie różnych rozbudowanych językowo zwrotów wyrażających uznanie dla dziecka zwracanie uwagi na konkretne czynności (np. <i>zobacz, jak ładnie pokolorowałeś obrazek; ten szlaczek to całkiem dobry pomysł</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> brak pochwał albo rzadkie i ogólnikowe chwalenie dziecka częste traktowanie osiągnięć dziecka jako „czegoś oczywistego” (<i>co tu chwalić? Tak to powinno być zrobione</i>) niezwracanie uwagi na wkład i wysiłek dziecka (np. mówienie <i>ale miałeś szczęście, udało ci się jak zwykle</i> albo <i>no co za pech</i>) bądź chwalenie za wszystko, niezależnie od efektu wykonywanej czynności, <i>żeby dziecku nie było przykro</i> używanie zawsze tych samych albo podobnych słów pochwały (<i>dobrze to zrobiłeś, fajnie, no no, super</i>).
5. Upośrednianie regulacji zachowania			
<ul style="list-style-type: none"> obserwowanie dziecka, gdy działa i udzielanie mu wskazówek, jak należy/ /można coś zrobić oraz demonstrowanie, jak można by to zrobić 	<ul style="list-style-type: none"> nauka korzystania z podpowiedzi/wskazówek innej osoby jako podstawa nauki (dorosłego lub rówieśnika jak tutora) nauka zwracania się o pomoc i jednocześnie nauka odmawiania pomocy, gdy samemu daje się radę nauka elastycznego planowania swego działania i wprowadzania korekt do planu 	<ul style="list-style-type: none"> jasne i wyczerpujące wskazówki dawane krok-po-kroku tak, by w każdej chwili się wycofać, gdy tylko dziecko zaczyna działać samodzielnie i poprawnie włączanie się w tok działania dziecka tylko wtedy, gdy jest to konieczne częste odzwierciedlanie tego, co robi dziecko – tuż obok niego, ale w jego rytmie – bez wyprzedzania 	<ul style="list-style-type: none"> zbyt krótkie i zdawkowe lub zbyt długie i zagmatwane wskazówki kierowane do dziecka mało prób modelowania zachowań dziecka – przewaga mówienia „jak coś zrobić” nad działaniem/ /pokazaniem częste stosowanie zakazów i nakazów częste poganianie dziecka częste porównywanie z innym dziećmi w „celach motywacyjnych”

9. Fizyczne i społeczne środowisko uczenia się dziecka: możliwe miejsca edukacji pozaszkolnej

Środowisko uczenia się	Miejskie		Wiejskie	
	Korzyści	Ograniczenia	Korzyści	Ograniczenia
Fizyczne: <ul style="list-style-type: none"> • budynki, schody, windy • miejsca w przestrzeni publicznej: ulice, drogi, place, przystanki, przejścia • rodzaje nawierzchni, krawężniki • rodzaje zabezpieczeń (barierki) oraz znaki/sygnalizatory niebezpieczeństw • znaki informacyjne w przestrzeni publicznej (sklepy, ulice, dworce, urzędy) 	<ul style="list-style-type: none"> • wiele różnych wyposażonych placów zabaw i miejsc zabaw w budynkach publicznych • miejsca zabawy projektowane z myślą o dzieciach, a więc bezpieczne • dostęp do „świata kultury i nauki” – kino, teatr, muzeum, wystawy, festiwale nauki, uniwersytety dla dzieci • przestrzeń przystosowana do potrzeb dzieci w miejscach i instytucjach publicznych 	<ul style="list-style-type: none"> • do wielu miejsc dziecko może wejść i przebywać tam tylko z dorosłym, a nie samo • liczne ograniczenia swobodnej zabawy („zakaz chodzenia po trawie”, „zakaz gry w piłkę”, „tu się nie rozmawia”, „tu nie wolno biegać ani jeść”) • przyroda znana dzieciom z wycieczek np. do zoo, palmiarni, ogrodu botanicznego, skrawków zieleni w mieście (skwery, parki) bądź z filmów przyrodniczych 	<ul style="list-style-type: none"> • wiele różnych „naturalnych” miejsc do nauki i zabawy • większy obszar dostępny dziecku do samodzielnego i z rówieśnikami odkrywania, nauki i zabawy • naturalne, codzienne poznawanie przyrody przez dziecko – w gospodarstwie, w ogrodzie, w lesie, na polu, na łące 	<ul style="list-style-type: none"> • brak lub niewiele miejsc zabaw specjalnie dostosowanych do potrzeb dzieci • brak lub niewielkie zróżnicowanie miejsc „zorganizowanych” dla dzieci i przystosowanych do ich potrzeb: kino, basen, hala sportowa, muzeum • liczne miejsca, do których dzieci mają nieograniczony, swobodny dostęp, ale które nie są bezpieczne (droga, gospodarstwo, prace w polu)
Społeczne: <ul style="list-style-type: none"> • liczba, rodzaj i zróżnicowanie instytucji użyteczności publicznej, których rodzina dziecka i dziecko mogą być klientem • samoorganizacja mieszkańców: festyny, „święto ulicy”, dożynki, wspólne prace, akcje charytatywne • zróżnicowanie zawodów, miejsc pracy, ról i zadań dorosłych 	<ul style="list-style-type: none"> • większa liczba instytucji użyteczności publicznej • większa różnorodność oferty kulturowej, w zakresie ochrony zdrowia, opieki i pomocy społecznej oraz edukacji – lepsze zaspokajanie potrzeb rodzin z dziećmi • więcej okazji do poznawania zasad i sposobu funkcjonowania instytucji przez dziecko • ciągły nadzór nad dzieckiem rodziców oraz opiekunów zajmujących się dziećmi pod nieobecność rodziców • większa kontrola instytucji nad rodziną/rodzicami 	<ul style="list-style-type: none"> • rozproszona odpowiedzialność instytucji pomagających rodzinom z dziećmi i dzieciom • anonimowość w mieście to potencjalnie wyższy poziom niebezpieczeństwa dla dzieci (nie ma kto im pomóc w sytuacjach zagrażających) • w sytuacjach trudnych niewiedza lub obawa u dziecka przed zwracaniem się o pomoc do „nieznajomych dorosłych” • brak lub słaba kontrola społeczna/ sąsiedzka nad rodziną/rodzicami • większe ryzyko nadużyć wobec dzieci przez obce im osoby 	<ul style="list-style-type: none"> • naturalne włączanie dziecka od dzieciństwa w życie większej grupy, wspólnoty (rodzina i jej sąsiedztwo) • bezpieczeństwo dziecka wynikające ze znajomości sąsiadów rodziny – większa naturalna kontrola społeczna • naturalne uczenie się przez dziecko komunikowania z osobami w różnym wieku w różnych okolicznościach • swoboda zachowania dzieci wśród osób w różnym wieku i w większych grupach • nauka pomagania w zróżnicowanych obowiązkach (nie tylko sprzątanie domu, ale pomoc przy pracach w polu i ogrodzie czy przy zajmowaniu się zwierzętami) 	<ul style="list-style-type: none"> • niewielka liczba instytucji użyteczności publicznej w najbliższej okolicy • niewielkie zróżnicowanie instytucji użyteczności publicznej czyli mniej okazji poznawania ich funkcjonowania przez dziecko • niewielkie zróżnicowanie oferty kulturowej czyli mniej nowych kontaktów społecznych dla dziecka • mało okazji do poznania nowych osób w różnych zawodach czy rolach społecznych • mniejsza kontrola instytucji nad rodziną/rodzicami • ukrywanie nadużyć wobec dziecka z powodu „wstydu społecznego” (<i>co powiedzą ludzie</i>)